

TİRE (VAKIF) NECİP PAŞA KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN BİRKAÇ TEZHİPLİ YAZMA ESER

Oktay HATİPOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üni., Güzel Sanatlar Fakültesi
Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü

Özet

Millî varlığımızın ve kültürel mirasımızın sembolü olan sanat eserleri arasında yazma eserlerin önemli bir yeri vardır. Geçmişten günümüze ulaşan yazma eserler, bugün özel koleksiyonlarda, müzelerde ve kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. Bu kütüphanelerden biri de İzmir'in Tire ilçesindeki Necip Paşa Kütüphanesi'dir. Necip Paşa Kütüphanesi, bünyesinde barındırdığı çeşitli tarihlere ait yazma eserlerle günümüze ışık tutan kıymetli bir hazinedir. Kütüphanede yaklaşık 200 civarında tezhipli yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerden Necip Paşa tarafından kütüphaneye vakfedilen müzehhep yazma eserler arasından tezhipleri incelenmeye değer dört yazma eser, tezhip sanatının farklı dönemlerinin ürünleri olması hasebiyle makale kapsamına alınmış ve tanıtılmıştır. XV., XVI., XVII. ve XVIII yüzyıllara ait olan bu eserler, sayfa düzeni, desen, motif ve renkleri bakımından tezhip sanatının farklı dönemlerine ışık tutması yönleriyle önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Necip Paşa Kütüphanesi, Tire, el yazması, tezhip.

Abstract

Tire Necip Pasha Library and some of its Illuminated Manuscripts

Among the artworks which are symbols of our national wealth and cultural heritage, manuscripts are of great

importance. The manuscripts which remained to present day are kept in some private collections, museums and libraries. One of these libraries is Necip Pasha Library in Tire, one of the districts of İzmir. Necip Pasha Library with its manuscripts belonging to various dates is a precious treasure which sheds light on today. There are around 200 illuminated manuscripts in the library. Four manuscripts donated to the library by Necip Pasha, whose illuminations worthy of analyzing are introduced in the article. Their illuminations belong to different periods of illumination tradition. These manuscripts which belong to 15, 16, 17 and 18. centuries are important for providing information about different periods of illumination art with their page design, pattern, motifs and colours.

Keywords: Necip Pasha Library, Tire, manuscript, illumination.

Kurte

Kitêbxaneya Necip Paşa ya Tîre (Vakif) û Çend Berhemên Destxet ên Bitezhîb

Di nav berhemên hunerî de, ku sembola hebûna me ya netewî û mîrata me ya kulturî ne, cihekî muhîm a berhemên destxet heye. Berhemên destxet ên ku gihiştine îro di koleksiyonên taybet, mûze û kitêbxaneyan de têne parastin. Yek ji van kitêbxaneyan jî li navçeya Îzmîrê Tîreyê Kitêbxaneya Necip Paşa ye. Kitêbxaneya Necip Paşa, berhemên destxet ên ji demên cuda cuda dihewîne û bi vî awayî dema me ya îroyîn ronî dîke. Li vê kitêbxaneyê nêzî 200 berhemên destxet ên bitezhîb hene. Ji nav berhemên destxet ên bitezhîb de, ku ji aliyê Necip Paşa ve hatine weqîfkirin ango bexşandin, çar heb jê tezhîbên wan hêjayî lêkolînê ne û ji ber ku nimûneyên dewrên cuda cuda yên hunera tezhîbê ne, bûne mijara vê gotarê û di vê gotarê de wê bêne nasandin. Ev berhemên ku ji sedsalên 15., 16., 17. û 18. in, ji aliyê pergala rûpelê, neqş, motif û rengan ve nimûnetiya dewrên cuda dikin û ji vî alî ve jî muhîm in.

Bêjeyên Sereke: Kitêbxaneya Necip Paşa, Tîre, destxet, tezhîb.

المخلص

مكتبة تيرة (الوقف) نجيب باشا وعدد من المؤلفات المخطوطة المهدبة

المؤلفات المخطوطة لها مكانة هامة من بين الآثار التاريخية التي هي علامة كياننا الوطني وتراثنا الثقافي. المؤلفات المخطوطة التي وصلت من الماضي إلى يومنا، يحتفظ بها اليوم في المجموعات والمتاحف والمكتبات. ومن هذه المكتبات المكتبة التي في ضاحية تيرة التابعة لمدينة إزمير مكتبة نجيب باشا. مكتبة نجيب باشا تحفة ذات قيمة التي تضيء يومنا بما تحتوي من المؤلفات التاريخية المخطوطة المتنوعة. في المكتبة ما يقارب 200 مؤلفة مخطوطة مهدبة. ومن هذه المؤلفات أربع مؤلفات من المؤلفات المخطوطة المهدبة التي أوقفت من قبل نجيب باشا والتي تستحق التدقيق من حيث التهذيب، قد عُرِفَت في هذه المقالة لاحتوائها على منتجات عهود مختلفة لفنّ التهذيب. فهذه المؤلفات التي هي لقرن 15، 16، و17، و18 ذات أهمية لإصابتها العهود المختلفة لفنّ التهذيب من حيث نظام الصفحة، والزخرفة، والأشكال، والألوان.

الكلمات المفتاحية: مكتبة نجيب باشا، تيرة، المخطوط، التهذيب.

1. Giriş

Türk kültür ve sanatının ana kaynağını oluşturan temel unsurlardan biri de *yazma* eserlerdir. Türklerde kitap sanatlarının çok eskilere dayanan köklü bir geçmişinin olması, ecdadımızın kitaba, dolayısıyla bilim ve sanata verdiği önemin açık bir delilidir. Özellikle Türk hükümdarlarının saraylarında nakkaşhane bulundurma geleneğinin (Tanındı, 2006, s.331), başta Kur'an-ı Kerîmler olmak üzere, bilimsel ve edebî konulara ait diğer el yazmalarının da hızla çoğalmasında ve kütüphaneler kurulmasında büyük tesiri olmuştur.

Günümüzde gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki birçok kütüphane ve müzede bulunan yazma eserler, bizlere çok önemli ilmi ve edebî bilgileri aktarmalarının yanı sıra, sanatsal nitelikleri bakımından ait oldukları dönemin sanat zevkini ve sanat anlayışını da aktaran önemli kültür varlıklarıdır. Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, konuları bakımından çeşitlilik arz eden yazma eserler, hat, tezhip, minyatür, ebru ve cilt gibi kitap sanatlarını bünyesinde barındıran paha biçilemez sanat eserleridirler.

Türkiye'de çok sayıda kütüphane, yazma eserler bakımından oldukça zengindir. Bu kütüphanelerden biri de İzmir'in Tire ilçesinde bulunan Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi'dir. Bünyesinde mevcut olan tezhipli yazmalar bakımından Necip Paşa Kütüphanesi, Manisa Kitap Sarayı ve İzmir Millî Kütüphanesi'nden sonra, Ege bölgesinde üçüncü

büyük kütüphanedir (Üstün, 1994, s.84). Kütüphanede, XII. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl başlarına kadar değişik dönemlere ait, 3000 civarında el yazması ile 1135’i basma olmak üzere toplam 2282 adet Arapça, Farsça ve Türkçe eser bulunmaktadır. Bunlardan 671’i Necip Paşa Vakfına kayıtlı olup bakımı yapıldıktan sonra ebru ve deri kaplı mahfazalar içerisinde korunan değerli yazma eserlerdir (Yıldırım, 2006, s.494). Türkçe harflerle basılı kitap ve dokümanların sayısı ise 9000 civarındadır.

Demirbaş kayıtlarına göre, kütüphanede yaklaşık 200 civarında müzehhep yazma eser bulunmaktadır (Üstün, s.84). Tezhipleri bakımından incelenen bu yazma eserler, XV. yüzyıl ile XIX. yüzyıl arasındaki tarihlere ait yazma eserler olup Mushaf-ı Şerif’ler, İslami ilimler, dinî, edebî ve tarihî gibi konularla alakalı eserlerdir. Makale kapsamında, bu müzehhep yazma eserlerden dört tanesi tezhip sanatının farklı dönemlerinin tezhip anlayışlarını temsil etmeleri bakımından konuları dikkate alınmadan ele alınmıştır. XV., XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllara tarihlenen bu eserler, sayfa düzeni, renk, desen ve motif özellikleri açısından tezhip sanatının farklı dönemlerine ışık tutması ve ait olduğu dönemlerde, tezhip sanatının gelişimini yansıtması bakımından önem arz etmektedirler.

2. Tire İlçesi ve Necip Paşa Kütüphanesi’nin Tarihçesi

İzmir ilinin en önemli ve eski ilçelerinden biri olan Tire, İzmir’in güneydoğusunda yer almakta olup şehir merkezine uzaklığı 80 km.’dir. Tarih boyunca Hititlerden Romalılara, Bizanslılardan Osmanlılara kadar pek çok uygarlığı yaşamış olan Tire, XII. yüzyıldan itibaren Türk aşiretlerinin akımına maruz kalmıştır. Şehir, 1308’de Aydınoğulları tarafından fethedilerek Türklerin eline geçmiş, uzun yıllar bu beyliğe başkentlik yapmış ve 1425-26 tarihinde de Osmanlı topraklarına katılmıştır. XIV. yüzyıl başlarından itibaren, Batı Anadolu’ya Türk nüfusun yerleşimiyle (Darkot, 1991, s.380; Armağan, 1991, s.65), Tire, Aydınoğulları döneminde büyük bir imar faaliyetine sahne olmuş, özellikle Fatih Sultan Mehmet devrinde, Anadolu’nun sayılı şehirlerinden biri haline gelmiştir (Darkot, s.381; Bayraktar, 2003, s.1). Tire’nin tarihî gelişim içindeki yükselişi ve nitelik-nicelik yönünden gelişip seçkin bir konuma ulaşmasında kente, zengin aşiret ve boyların yerleşimi en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu aşiretler arasında özellikle Bayındır, Çepni, Yuvalı, Avşar, Akkoyunlu ve Teke gibi aşiretler zamanla üretimde, sanatta ve

düşüncede önemli bir gelişim sağlamışlardır (Armağan, 1991, s.64-66).

Tire'ye dair çok sayıda araştırması bulunan M. Armağan, Tire için, "Adeta sarayın tarlası gibidir. Bu verimli tarla yüzlerce yıl her alanda saraya eleman yetiştirmiştir." tabirini kullanmaktadır. Merkezî yönetimin ihtiyaç duyduğu siyasi, sosyal ve sanat alanlarında buradan yetişmiş insan gücü, Türk tarihinde Tire'ye seçkin bir yer kazandırmıştır. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde çok önemli isimler Tire'den yetişmeye başlamıştır. XV. yüzyılın ileri gelen devlet adamlarından Kara Hayrettin Paşa, Ahmet Paşa, Rum Mehmet Paşa ile XVI. yüzyılın ünlü sadrazamı Lütfü Paşa ve Lala Sinan Paşa gibi ilim ve sanat alanında da daha birçok değerli isim Tire'den yetişmiştir (Armağan, 1991, s.66). Köklü bir ilim ve kültür geleneğine sahip olan Tire'den yetişen ilim adamları ile burada kaleme alınan kitaplar ve yine burada istinsah edilmiş yazma eserler, kültür tarihimizi ve kütüphanelerimizi aydınlatmışlardır (Yardım, 1994, s.68).

Tarihî zenginlikler bakımından Manisa ve Bursa gibi Osmanlı şehirleriyle benzerlikler gösteren Tire, Beylikler ve Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilen çok sayıda tarihi esere sahiptir. Necip Paşa Kütüphanesi, bu eserlerin son önemli örneklerinden olup Tireli meşhur âlim İbn-i Melek ve Aydınoğlu Süleyman Bey'in türbelerinin doğu yanında, İsmail Efendi Medresesi'nin bulunduğu yerde duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde yer almaktadır (Yıldırım, 2006, s.494) (Fotoğraf 1). Klasik devir Osmanlı mimari üslubu ile inşa edilen yapı, eğimli çatıyla örtülü bir giriş revakı ile 8.90 X 9.00 m. ölçülerinde kare planlı ve tek mekânlıdır. Üzeri sekizgen karnak üzerine oturan tek kubbe ile örtülüdür. Rutubete tedbir olarak yapı yüksek bir platform üzerine fevkani biçimde inşa edilmiştir (Bayraktar, s.1). Ön tarafında bulunan revak kısmı sonradan camekânla kapatılarak okuma yeri olarak düzenlenmiştir. Ana mekânın ortasında, halen el yazması ve diğer değerli basma eserlerin korunduğu, sonradan ilave edildiği anlaşılacak sekizgen piramit şeklinde ahşap bir bölüm bulunmaktadır.

Kütüphane, II. Mahmut döneminde İstanbul dışında, mimari bakımdan tamamen bağımsız ve herhangi bir kurumla ilişkisi olmadan inşa edilen ilk kütüphanelerden biridir. II. Mahmut dönemi devlet adamlarından Şam ve özellikle Bağdat valiliklerindeki hizmetleriyle bilinen, Gürcü asıllı Mehmet Necip Paşa tarafından 1827 senesinde yaptırılmıştır (Yıldırım, 2006, s.494). Necip Paşa'nın Tire'ye böyle bir eser kazandırmasının nedeni kesin olarak bilinmemektedir.

Kütüphanenin inşa edildiği 1800'lü yıllar, Tire'nin çok sayıda medrese, sıbyan mektebi gibi eğitim kurumlarının mevcut olduğu yıllardır. 1826 senesinde Tire'ye sürgün edilen Tıp bilgini Şanizâde Atâullah Efendi'nin Tire'ye gelişine nezaret eden Necip Paşa, İbn-i Melek Medresesi talebelerinin ağaç altlarında, binaların köşelerinde ders çalıştığını görmüş ve bu kütüphaneyi yaptırmaya karar vermesinde tesiri olmuş olabilir (Armağan, 1989, s.63). Necip Paşa, kurduğu kütüphanenin yaşaması ve ihtiyaçlarının karşılanması için bir de vakfiye düzenlemiştir. Kütüphanenin, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 1828 (H. 1244) tarihli vakfiyesinde yer alan "...Baruthâneler Nâzırı atüfetlü, re'fetlü Mehmed Necip Efendi İbn Abdü'l-Müciç hazretleri..." ifadelerinden anlaşıldığı üzere kütüphaneyi yaptırdığı senelerde Necip Paşa, halen *Baruthaneler Nâzırı* olarak görev yapmaktadır (Şeker, 1994, s.69). Sarayda bulunmanın sağladığı fayda ile çok sayıda değerli el yazmasını temin ederek kütüphanesine bağışlayan Necip Paşa, kütüphanenin yapılışında hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Ayrıca Vakfiye'nin metni incelendiğinde Tire, Bayındır, Birgi, Ödemiş ve Sultanhisar'da, bizzat Necip Paşa'nın sahibi olduğu anlaşılan çok sayıda arazi, dükkân, han ve çiftliklerden oluşan gelir getirici mülk, kütüphanenin uzun yıllar yaşaması için vakfedilmiş ve bu malların nasıl yönetileceği hususu da vakfiyede yazılmıştır (Şeker, s.69). Vakfiyede, kütüphaneye bağışlanan kitapların özelliklerinden görevlilerin niteliklerine, sayım ve denetim yapacak heyetin seçimine, binanın bakım ve onarımı için yapılacak giderlere kadar her ayrıntı açık bir şekilde yazılmıştır (Şeker, s.70; Yıldırım, 2011, s.15). En son 1996 senesinde tamir ve bakım görmüş olan kütüphane, İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü sorumluluğunda hizmet vermeye devam etmektedir.

3. Kütüphaneye Necip Paşa Tarafından Vakfedilen Tezhipli Yazma Eserlerden Bazı Örnekler

Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi yazmalar koleksiyonunda, "Necip Paşa Vakıf eserleri" bölümünde bulunan el yazması eserlerden tezhipleri bakımından inceleyeceğimiz ilk eser, *Nureddin Abdurrahman bin Ahmed el-Horasani*'ye ait olup 898 H./1481 M. tarihinde *Sultan Ali Şirazi* tarafından istinsah edilen NP/394 envanter numarasına kayıtlı *Divân-ı Câmi* adlı eserdir. Necip Paşa tarafından vakfedilmiştir. Eser Ta'lik hatla yazılmıştır. Eserin ebadı 21x12,5 cm., yazı alanı 13x7 cm. olup, 1b, 2a ve 5b sayfaları tezhiplidir. Eserde 1b

ve 2a sayfalarında yer alan dibâce¹ sayfaları karşılıklı olarak bezenmiştir (Fotoğraf 2). Simetrik olarak düzenlenen her iki sayfa bezemesi, devrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Yazı, yedi satır halinde dikdörtgen bir form içerisine is mürekkebi ile yazılmıştır. Satır aralarında beyne's-sütûr uygulanmıştır. Yazının iki yanında ters simetri desenli koltuk tezhibi bulunmaktadır. Peç, gonca ve yapraklardan oluşan bezemenin zemini lacivettir. Yazılı alanın alt ve üst kısmında yer alan başlık tezhibinin ortasında dendanlarla sınırlandırılmış, altın zeminli bir pafta yer almaktadır. Bu alanda, rumili bir desen ve beyaz üstübeç denilen beyaz mürekkep ile yazılmış kûfi yazı bulunmaktadır. Başlık tezhibinin deseni ¼ simetri olup stilize peç, gonca, yaprak ve rumi motifleri kullanılmıştır. Ayırma rumilerin zemini altın, diğer zeminde lacivert kullanılmıştır. Yazılı alanı ve başlık tezhibini, zemini altın, anahtarlı zencirek çevrelemektedir. Serlevha tezhibinin dış pervazını oluşturan desen simetrikdir. Bezemede zemin, altın dendanlarla paftalara bölünmüş, ayırma rumiler ve ortabağlar ile zemin ayrılması yapılmıştır. Desende rumi, peç, gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Motifler pembe, sarı, mavi ve sülyen ile renklendirilmiştir. Zeminde ağırlıklı olarak lacivert, rumilerle ayrılan zeminde ise altın ve siyah kullanılmıştır. Bezeme tuğlarla nihayetlendirilmiştir. Eserin 5b sayfasında başlık tezhibi bulunmaktadır (Fotoğraf 3). Bu bezeme; deseni, motifleri ve kullanılan renkleri bakımından dibâce tezhibinin başlık ve pervaz bezemesiyle aynı özellikleri taşımaktadır.

Eserin 1b ve 2a sayfalarında bulunan dibâce tezhibi ile 5b sayfasında bulunan başlık tezhibi, sayfa düzeni ve tasarımı bakımından klasik anlayışın etkisinde olup XV. yüzyıl tezhip sanatı özelliklerini taşımaktadır. Bezeme ince bir işçiliğe sahip olup kullanılan motiflerin çeşitliliği bakımından da iyi durumdadır. Zeminin bütününde lacivert ile altının uyumu dengeli kullanılmıştır.

İkinci eser; *Kınalızâde Ali Çelebi* olarak bilinen Osmanlı bilim adamı *Alaaddin Ali bin Emrullah el-Hinnaî* tarafından 973 H./1565 M. senesinde telif edilen NP/346 envanter numarasına kayıtlı, *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserdir. Kütüphaneye Necip Paşa tarafından vakfedilmiştir. Eserin ebadı 21,5x13 cm., yazı alanı 15,5 x 7,5 cm. olup, Ta'lik hatla yazılmıştır. Eserin 1b sayfasında yer alan başlık tezhibi, devrinin özelliklerini taşımaktadır (Fotoğraf 4). Başlık tezhibi yatay dikdörtgen ve ikil² olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Yatay

¹ Önsöz, Başlangıç, Mukaddime. İstilah olarak Unvan sayfasının Farsça ifadesi. Yazma eserlerin genellikle tezhipli ilk sayfaları için kullanılmıştır (Ayverdi, c. 1, 2008, 709).

² Mushaf ve yazmaların başına yapılan taç biçimindeki süsleme (Ayverdi, c.2, 2008, 1395).

dikdörtgen başlık tezhibinin ortasında altın dendanlarla oluşturulmuş altın zeminli pafta yazısızdır. Paftanın dışında kalan bezemenin deseni ¼ oranında simetriktir. Stilize penç, gonca, bulut, ortabağ ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Zemin rengi lacivert olup dallarla ayrılmış zemin ile ortabağın zemini siyah, bulut motifinin zemini ise altındır. İkili kısmının bezemesi ½ oranında simetriktir. Rumi, bulut, penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Zemin rengi ağırlıklı olarak lacivert olup dalların ve bulut motifinin meydana getirdiği küçük zeminler siyah olup rumi ve diğer bulut motifinin zemini ise altındır. Bitkisel motiflerde sülyen, pembe, sarı ve mavi renkler, bulut ve rumi motiflerinde ise altın kullanılmıştır. Bezeme çift tahrir³ (havalı) gonca ve penç motiflerinin kullanıldığı kobalt mavisi tığlarla nihayetlendirilmiştir.

Eserin 1b sayfasındaki başlık tezhibi, tasarım anlayışı, deseni ve kullanılan motifleri bakımından XVI. asır klasik tezhip üslubundadır. Bezeme ince bir işçiliğe sahip olup stilize bitkisel motifler ve rumi motifinin yanı sıra, klasik üslupta çok görülen bulut motifi kullanılmıştır. Bezeme, kullanılan motiflerin çeşitliliği bakımından zengindir. Zeminin bütününde lacivert ile altının uyumu dengeli kullanılmıştır.

Üçüncü eser; *ferağ*⁴ kaydında, Hattat Mustafa tarafından yazıldığı ibaresi yer alan NP/673 envanter numarasına kayıtlı Kur'an-ı Kerim olup Necip Paşa tarafından vakfedilmiştir. Tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Eserin ebadı 31,5x22 cm. olup yazı alanı 19x12 cm. dir. Nohudi renk âhârlı kâğıt üzerine nesih hatla yazılmış Mushaf, her sayfasında 11 satır olan 390 varaktan oluşmaktadır. Zahriye sayfası bulunmamaktadır. Fatiha suresi ve Bakara suresinin ilk beş ayetinin yer aldığı dikdörtgen serlevha, karşılıklı olarak bezenmiştir (Fotoğraf 5). Sayfaların bezemesi birbirinin aynıdır. Serlevhada yazılı alanlar kare formunda olup yazı, nesih hattıyla 5'er satır halinde is mürekkebi ile yazılmıştır. Satır aralarında *beyne's-sütur*⁵, ayetler arasında duraklar uygulanmıştır. Yazının iki yanında koltuk tezhibi yer almaktadır. Koltuk tezhibinin deseni ¼ simetriktir. Rumi ile beraber gonca, penç ve yaprak motifleri

³ Tezhip sanatında bir boyama üslubudur. Boyama tekniği olarak, motif ayrıntıları, arasında eşit zemin boşluğu bırakılarak önce iki taraflı tahrir çekmek suretiyle sınırlandırılır ve sonra içi doldurulur. Aynı üslup için havalı tabiri de kullanılır (Derman, 2009, s.526).

⁴ Yazma eserlerde en son sayfada bulunan ve metnin istinsâhının bittiğini ifade eden bilgi. Buna istinsah kaydı veya ketebe kaydı da denir (Ayverdi, c.1, s.952).

⁵ Tezhiplenen bir yazının satır aralarına yapılan altınlı veya renkli serbest tarzdaki tezyîni iş (Ayverdi, c.1, s.358).

kullanılmıştır. Koltuk tezhibinde ayırma rumilerle zemin ayrımı yapılmıştır. Bezemenin zemini lacivert olup rumilerle ayrılan zemin altındır. Yazılı alanın altında ve üstünde bulunan, yatay dikdörtgen sure başlığı tezhibinin ortasında, rumi motifi ve helezonlarıyla oluşturulmuş altın zeminli paftada, *üstübeç*⁶ denilen beyaz boya ile surenin ismi sülüs hattıyla yazılmıştır. Sure başlığı tezhibinin deseni ¼ simetriktir. Bezemede rumi, gonca, penç ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Motifler, pembe, sarı, kırmızı, siyah renktedirler. Bezemenin zemininde rumilerle zemin ayrımı yapılmış olup rumilerle ayrılan zemin altın, dışındaki zemin laciverttir. Sure başlığı tezhibinin çevresini bordo zemin üzerine beyaz renkle eksi (-) işareti işlenmiş ince bir pervaz sarmaktadır. Serlevha tezhibinin dış pervazında desen simetriktir. Bezemede rumi, bulut, penç, gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Tezhibin zemini, ayırma rumi ve bulut motifleriyle paftalara bölünmüştür. Rumi ve bulut motiflerinin ayırdığı zemin altın, diğer zemin laciverttir. Kırmızı dendanlarla sınırlandırılan tezhip, hatayi ve penç motiflerinden oluşan tığlarla nihayetlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in serlevha tezhibi, sayfa düzeni ve bezeme anlayışı bakımından, klasik serlevha tezhibi özelliklerini taşımaktadır. Bezemenin işçiliği çok ince değildir. Zeminin bütününde lacivert ve altın dengeli kullanılmıştır. Eserde istinsah tarihi olmamasına rağmen eserin tezhibi, kullanılan motifler ve özellikle işçiliği yönünden değerlendirildiğinde klasik dönemin⁷ sonlarına doğru bir tarihte yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Dördüncü eser ise *ferağ* kaydınd, Kütahya Gazisi, Hattat Ahmet b. Ali tarafından yazıldığı ibaresi yer alan NP/672 envanter numarasına kayıtlı Kur'an-ı Kerim'dir. Kütüphaneye Necip Paşa tarafından vakfedilmiştir. Yazımına Ravza-i Mutahhara'da başlanan ve İstanbul'da tamamlanan Mushaf'ın yazımı 1145 H./1732 M. senesinde bitirilmiştir. Eserin ebadı 28,5x18,5 cm. olup yazı alanı 19x11 cm. dir. Nohudi renk âhârlı kâğıt üzerine nesih hattıyla yazılmış Mushaf, her sayfasında 13 satır olan 330 varaktan oluşmaktadır. Zahriye sayfası bulunmamaktadır. Fatiha suresi ve Bakara suresinin ilk beş ayetinin yer aldığı dikdörtgen serlevha, karşılıklı olarak bezenmiştir (Fotoğraf 6). Sayfaların bezemesi birbirinin aynı olup

⁶ Boyacılıkta kullanılan, kurşun karbonat ve kurşun hidroksitten ibaret zehirli maddedir (Ayverdi, c. 3, s.3320).

⁷ XV. yüzyıl ortalarından XVII. yüzyıl sonlarına kadar devam eden, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak, kültür ve sanat bakımından en üst seviyeye ulaştığı devir *Klasik Dönem* olarak isimlendirilmektedir (Taşkale, 2000, s.539).

bezemede kullanılan motifler bakımından devrinin tezhip özelliğini yansıtmaktadır. Serlevha sayfasında yazılı alanlar dikkörtgen formundadır. Yazı, is mürekkebiyle 7'şer satır halinde yazılmıştır. Satır aralarında beyne's-sütur, ayetler arasında duraklar uygulanmıştır. Yazının iki yanında koltuk tezhibi yer almaktadır. Kıvrımlı yaprak motiflerinin kullanıldığı koltuk tezhibinin deseni simetriktir. Koltuk bezemesinde zemin altın olup sayfanın iç tarafındaki koltuk bezemesinde yapraklar mavi, dış taraftaki yapraklar ise pembe. Yaprak motiflerine daha koyu tonda renkle tarama tekniği ile gölgelendirme yapılmıştır. Yazılı alanın altında ve üstünde bulunan, yatay dikkörtgen sure başlığı tezhibinin ortasında dendanlarla oluşturulmuş altın zeminli paftada üstübeç boya ile surenin ismi sülüs hattıyla yazılmıştır. Sure başlığının tezhip deseni $\frac{1}{4}$ simetriktir. Hatayı, penç, gonca ve yaprak motiflerinin kullanılmıştır. Bezemenin zemini altın olup motiflerde kırmızı, mavi ve mor renkler kullanılmıştır. Motiflere uygulanan tarama tekniği canlılık kazandırmıştır. Yazı alanını ve sure başlığı tezhibinin etrafında bordür yer almaktadır. Dendanlarla ve rumilerle zemin ayrılması yapılmıştır. Altın zeminli paftalarda zer-ender-zer⁸ tekniği, lacivert zeminli paftalarda ise tezhip tekniği uygulanmıştır. Altın zemin üzerine yapılan penç ve yapraklar da altınla boyanmıştır. Motifler zeminden siyah tahrirle ayrılmıştır. Altın zemine iğne perdahı⁹ ile üç nokta işlenmiştir. Dış pervazda eflatun renkli rumi motifleri ve sülyen renkli dendanlarla zemin ayrılması yapılmıştır. Rumi motiflerin ayırdığı paftada desen $\frac{1}{2}$ simetrik olup sarı ve beyaz penç motifleri kullanılmıştır. Dallar ve yapraklar altındır. Dendanların ayırdığı paftalarda ise zemin altın olup iğne perdahı ile üç nokta işlenmiştir. Bu paftaların her birinde farklı farklı çiçek motifleri bulunmaktadır. XVIII. yüzyılın özelliklerini yansıtan bu çiçek motifleri natüralist üslupta çalışılmıştır. Paftaların arasında kalan zemin altındır. Altın zemin üzerine gonca, penç ve yaprak motifleri yine altınla işlenmiş ve siyah tahrir çekilmiştir. Tezhip, kırmızı ve mavi renkte, stilize gonca ve yaprak motiflerden oluşan çift tahrir (havalı) tuğlarla nihayetlendirilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in serlevha tezhibi, bezeme anlayışı ve kullanılan renkler bakımından XVIII. yüzyıl tezhibi özelliklerini

⁸ Altın içinde altın. Zeminde ve motiflerde parlak veya mat olarak parlatılmış, sarı, yeşil gibi değişik renkte altın kullanılmasıyla yapılan bezeme tarzı (Ayverdi, c. 3, s.3536).

⁹ Altın zemin üzerine, ucu çok sivri olmayan, burnu küt bir iğne ile bastırılarak noktalar yapılması işlemi (Yılmaz, 2004, s.136).

taşımaktadır. Özellikle bezemede kullanılan natüralist üsluptaki çiçek süslemeleri, XVI. yüzyılın ortalarına doğru Kânunî'nin saray sernakkaşı olan müzehhip Karamemi'nin, klasik anlayıştan farklı üslupta, bu döneme ait tezhiplerde önemli bir yenilik olarak tezhiplerinde ilk kez kullandığı yarı stilize lale, gül, karanfil, sümbül gibi çiçek motiflerinin tesiri altındadır. Klasik dönemden Batılılaşmaya geçişte bir ara dönem olarak tanımlayabileceğimiz, XVIII. yüzyıla tarihlenen bu serlevha tezhibinde, klasik ve Batılılaşma dönemlerine ait bezeme unsurları birlikte kullanılmıştır. Ayrıca zeminde altının çok kullanılması ve iğne perdahı, rokoko üslubunun öne çıkan bezeme özelliklerindedir.

4. Sonuç

Bu makalede, bünyesinde barındırdığı yazma eserler bakımından alanında önemli bir konuma sahip Necip Paşa Kütüphanesi'ni ve bu kütüphanede bulunan müzehhip yazma eserlerden (makalenin hacmi itibarıyla) tezhipleri bakımından incelenmeye değer gördüğümüz ikisi Kur'an-ı Kerim olmak üzere dört yazma eseri tanıtmaya çalıştık. Bu eserlerin tamamı "Necip Paşa Vakıf Eserleri" bölümüne ait olup tezhip sanatının farklı dönemlerinin ürünleri olması hasebiyle ele alınmıştır. İncelediğimiz eserlerden NP/394, NP/346 ve NP/673 envanter numarasına kayıtlı eserlerin tezhipleri, desenleri, motif özellikleri, kullanılan renkler ve özellikle işçilikleri bakımından klasik tezhip anlayışında olsalar da klasik üslubun farklı dönemlerine ait tezhip özelliklerine sahip eserlerdir. NP/394 envanter numaralı eser XV. yüzyıla, NP/346 envanter numaralı eser XVI. yüzyıla ve NP/673 numaralı eser de XVII. yüzyıla ait eser olup yazma eserlerin tezhipleri, sayfa düzeni, desen, kullanılan motifler ve renkler itibarıyla istinsah tarihleriyle uyum göstermektedir. XV. yüzyılda istinsah edilmiş olan 1481 tarihli Divân-ı Câmî adlı eser, klasik tezhip üslubunun erken örneklerindedir. Tezhibin işçiliği çok ince değildir. Tezhip sanatında bulut motifi henüz kullanılmaya başlanmamıştır¹⁰. Tezhibinde gördüğümüz rumi motifi de klasik üslupta ulaştığı incelikte değildir. Siyah ve mavi renk zeminlerde ince dallar üzerinde yer alan basit bitkisel motifler ve rumi motifinin kullanılması ve tezhibin basit tığlarla nihayetlendirilmesi XV. yüzyıl tezhip sanatının belirgin özelliklerindedir. XVI. yüzyıla ait 1565

¹⁰ Bulut motifi, Osmanlı saray nakkaşhanesine ilk defa Sultan II. Bayezid devrinde girmiş ve tezhipten çiniye, halıdan kumaşa kadar birçok alanda sevilerek kullanılmıştır (Mahir, 1990, s.4).

tarihli Ahlâk-ı Alai adlı eser, tezhibinin inceliği, altın ve lacivert rengin dengeli kullanımı ve deseninde yer alan bulut, rumi ve bitkisel motifler bakımından XVI. yüzyıl klasik tezhip üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca tezhip çift tahrir tekniğinde zarif bitkisel tıglarla nihayetlendirilmiştir. Bizim tarafımızdan XVII. yüzyıla tarihlendirilen NP/673 envanter numarasına kayıtlı Kur'an-ı Kerîm, tezhibi, kullanılan motifleri, ince olmayan işçiliği yönünden değerlendirildiğinde ve özellikle de XVII. yüzyılda yapılmış farklı yazma eserlerle karşılaştırıldığında (Fotoğraf 7) klasik dönemin sonlarına -XVII. yüzyılın ikinci yarısına- tarihlendirilmesi uygun olacaktır. Eserin tezhibi inceliğini ve zarıflığını yitirmiş, bezeme elemanları seyrekleşmiştir. Tezhibin genel tasarımı önceki dönemden farklı değildir. Son eser, XVIII. yüzyılda istinsah edilmiş, NP/672 envanter numaralı Kur'an-ı Kerîm ise 1732 tarihli olup Osmanlı tezhip sanatında klasik dönemden sonra gelen batılılaşma döneminin erken örneklerinden biridir. Eserin tezhibi, sayfa düzeni bakımından klasik üsluba ait özellikleri taşısa da batılılaşma döneminin yeni yerleşen bezeme unsurları da görülmektedir. Kullanılan renkler klasik tezhip anlayışından çok uzak olup zemine altın hâkim durumdadır. Aynı dönemde yapılmış diğer örneklerle özellikle kullanılan natüralist çiçek motifleri bakımından uyuşmaktadır (Fotoğraf 8). Eserin tezhibinde gölgelendirilmiş kıvrımlı yapraklar ve natüralist üslupta uygulanmış çiçek motifleri tezhip sanatında bir yenilik olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz XV., XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait yazma eserler, tezhip sanatının kronolojik seyri bakımından önem arz eden dönemlere sayfa düzeni, desen, motif ve renk açısından bilgi vermektedirler.

Necip Paşa Kütüphanesi, bünyesinde barındırdığı yazma eserler bakımından ülkemizdeki önemli kütüphanelerden biridir. Kütüphanede bezemeleri ve muhtevaları bakımından incelenmeye değer birçok yazma eser bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu Sosyal Bilimler sahasına aittir. Kur'an ve Kur'an İlimleri, Hadis ve Hadis İlimleri, Akâid-Kelâm, Ahlâk-Tasavvuf, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Mantık, Lügat, Dil gibi bilim dalları (Yardım, s.66), bu yazmaların muhtevalarını oluşturmaktadır. Ayrıca Tıp, Kimya, Matematik, Astronomi ve Astroloji gibi bilim dallarında da çok sayıda eser yer almaktadır. Her biri Türk-İslam sanatı şaheseri olan cilt, tezhip ve hat sanatı özellikleri bakımından görülmeye değer bu yazma eserler, günümüze kadar önemli bir bozulma ve tahrifat görmeden korunmuştur. Ulusumuzun kültür ve bilgi birikiminin temelini oluşturan bu yazma eserler, geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören büyük bir mirastır. İnsanlığın ortak mirası olan bu eserler, bilim,

sanat ve kültür araştırmaları sahasında en güvenilir kaynaklardır. Bu değerli yazmalara ev sahipliği yapan Necip Paşa Kütüphanesi; görülecek, araştırmalar yapılacak, bilim adamlarının çalışmalarına ışık tutacak bir hazinedir. Özellikle müzehhep eserler; hatları, kapları ve bezemeleri bakımından kitap sanatları sahasında çalışan akademisyen ve araştırmacılar için üzerinde çalışılacak, incelenecek ve gün yüzüne çıkarılacak çok kıymetli bir hazinedir.

Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren Necip Paşa Kütüphanesi'nin yıllık ziyaretçi ve okuyucu sayısı 4.000 civarındadır. Kütüphaneye gelenlerin büyük bir kısmı, müze niteliğindeki kütüphaneye gezmek için gelmektedirler. Diğer kısmı ise bilim, kültür ve sanat alanında araştırma yapan araştırmacılarından ve günlük okuyuculardan oluşmaktadır.

Kaynakça

- Armağan, A. M. (1989). *Tüm Yönleriyle Tire 2*. İzmir.
- Armağan, A. M. (1991). Tire'nin Tarihçesi. *Yeşil Tire*. İzmir: Tire Belediyesi.
- Ayverdi, İ. (2008). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c.1. İstanbul: Kubbealti.
- Bayraktar, S. (2003). Tire'de Necip Paşa Kütüphanesi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 1- 16, Erzurum.
- Darkot, B. (1997). Tire, İA, XII/I, Eskişehir.
- Derman, . (2009). Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme. *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara.
- Mahir, B. (1990). II Bayezid Dönemi Nakkaşhanesinin Osmanlı Tezhip Sanatına Katkıları. *Türkiyemiz*, (şubat) Sy. 60, 4-13, Ankara.
- Mahir, B. (1993). Tezhip Sanatı. *Geleneksel Türk Sanatları*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- şeker, M. (1994). Necip Paşa Kütüphanesi'nin Vakfiyesi. *Türk kültüründe Tire*, Ankara.
- Tanıdı, Z. (2006). "Nakkaşhâne", *DİA*, c. 32, İstanbul.
- Taşkale, F. (2000). Kur'an- Kerim'de Aan iekler. *M. Uğur Derman 65. Yaş Armağanı*, İstanbul.
- Üstün, A. (1994). Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Yazmaların Tezhib Bakımından Önemi. *Türk Kültüründe Tire*, Ankara.
- Yardıı, A. (1994). Necip Paşa Kütüphanesi'nin Kültür Tarihimiz Açısından Önemi. *Türk Kültüründe Tire*, Ankara.
- Yıldırım, A. İ. (2006). Necip Paşa Kütüphanesi. *DİA*, c. 32, İstanbul.
- Yıldırım, A. İ. (2004). Tire Vakıf Necip Paşa Kütüphanesi Tezhipli Yazmalar Kataloğu, Tire.
- Yılmaz, A. (2004). *Türk Kitap Sanatları Tabir ve İstılahları*. İstanbul.

FOTOĞRAFLAR:

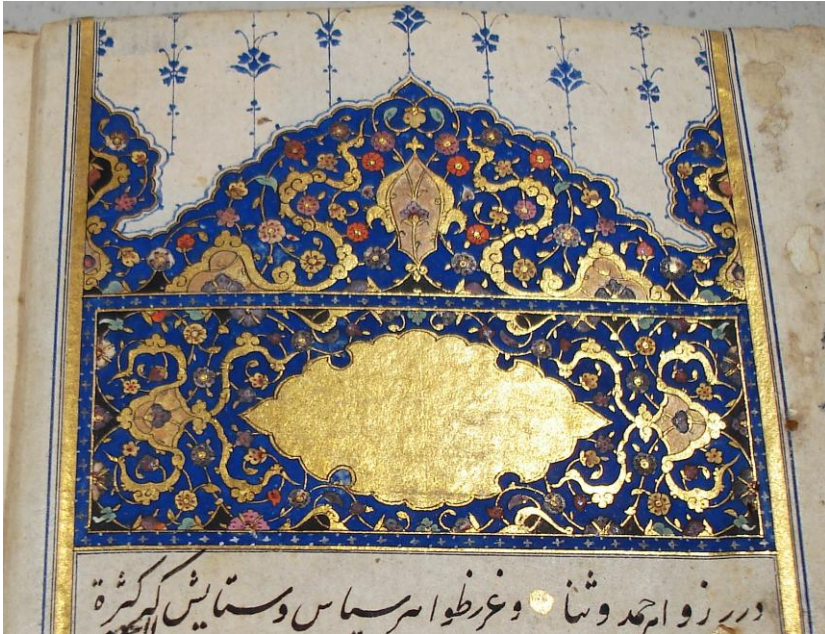
Fotoğraf 1. Necip Paşa Kütüphanesi

Fotoğraf 2. Dîvân-ı Câmî, 1b-2a sayfası

Fotoğraf 3. Dîvân-ı Câmi, 5b sayfası

Fotoğraf 4. Ahlâk-ı Alai, 1b sayfası

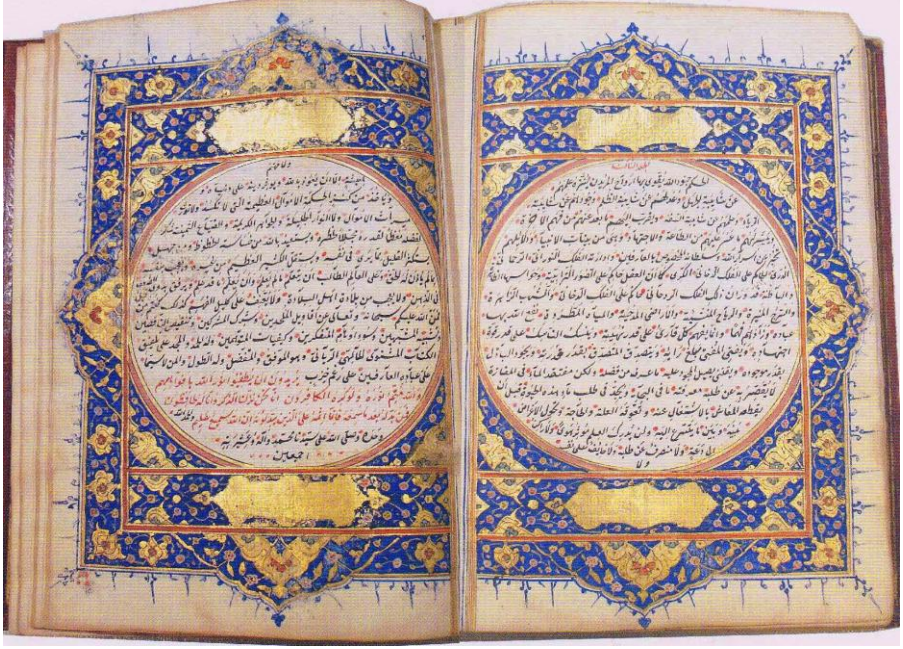

Fotoğraf 5. NP/673 envanter nolu Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Tezhibi

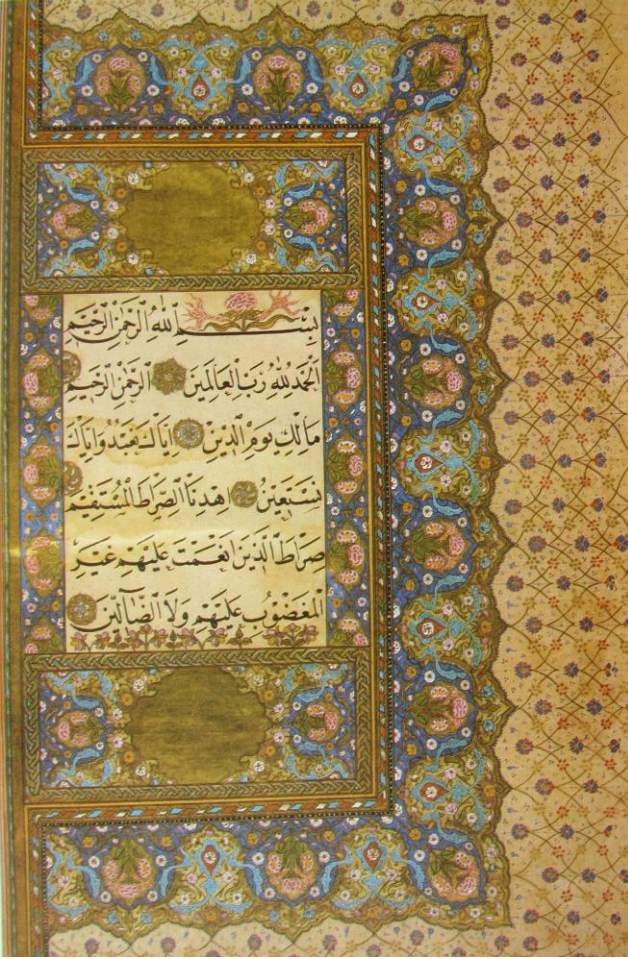

Fotoğraf 6. NP/672 envanter nolu Kur'an-ı Kerim'in Serlevha Tezhibi

Fotoğraf 7. Mesnevi XVII. yüzyıl (Necip Paşa Kütüphanesi'nden, envanter no: NP/313)

126

Mukaddime,
Sayı 8, 2013

Fotoğraf 8. Serlevha Tezhibi, XVIII. yúzylı (Geleneksel Türk Sanatları'ndan)